Ganiyeva Sadoqat Nuritdinovna

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, 2-bosqich magistranti

BADIIY ASARDA MILLIY XARAKTER VA UNING TARJIMADA BERISH YO‘LLARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada badiiy asarlarda milliy xarakterning ifodalanishi hamda uni tarjima jarayonida saqlash masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida milliy koloritni ifodalovchi til birliklari, xususan milliy xos so‘zlar (realiyalar), frazeologik birliklar, maqol va matallar kabi elementlarning tarjimada berilish xususiyatlari o‘rganiladi. Maqolada o‘zbek adabiyotining taniqli namoyandasi O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asari va uning turk tiliga Xayrulla Hamidov tomonidan amalga oshirilgan tarjimasi misolida milliy xarakterni ifodalovchi til vositalarining tarjimada qanday aks etgani qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida badiiy tarjimada milliy xarakterni saqlashning muhim omillari aniqlanib, milliy koloritni yetkazishda tarjimon mahoratining ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: badiiy tarjima, milliy xarakter, milliy kolorit, realiyalar, frazeologik birliklar, turkcha tarjima, tarjima tahlili.

Kirish qismi: Badiiy tarjima adabiy jarayonning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u turli xalqlar madaniyati, dunyoqarashi va ma’naviy qadriyatlarini bir-biriga yaqinlashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Har bir badiiy asar muallif yashagan davr, muhit va xalqning turmush tarzi, urf-odatlari hamda mentalitetini o‘zida aks ettiradi. Shu sababli badiiy asar tarjimasida nafaqat matn mazmunini, balki undagi milliy ruh, milliy kolorit va madaniy xususiyatlarni ham to‘g‘ri yetkazish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, milliy xarakterni ifodalovchi til birliklarini tarjima qilish masalasi tarjimashunoslikning muhim nazariy va amaliy muammolaridan biri sifatida qaraladi.

Tarjimashunoslikda milliy xarakterni saqlash masalasi ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Jumladan, A. Fedorov, L. Barkhudarov, V. Komissarov kabi tadqiqotchilar badiiy tarjimada milliy koloritni saqlash muhimligini ta’kidlab, til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni alohida qayd etadilar. Ularning fikriga ko‘ra, badiiy matn tarjimasida milliy xos so‘zlar (realiyalar), frazeologik birliklar, maqol va matallar, shuningdek xalqona iboralar muhim rol o‘ynaydi. Bu birliklar asarda milliy ruhni ifodalovchi asosiy vositalardan biri bo‘lib, ularni to‘g‘ri tarjima qilish asarning badiiy-estetik qiymatini saqlab qolishga xizmat qiladi.

Turkiy tillar oilasiga mansub bo‘lgan o‘zbek va turk tillari o‘rtasida tarixiy, madaniy va til jihatdan yaqinlik mavjud bo‘lishiga qaramay, har bir xalqning o‘ziga xos lingvomadaniy xususiyatlari mavjud. Shu sababli turkcha–o‘zbekcha badiiy tarjimalarda milliy xarakterni saqlash masalasi alohida ilmiy tahlilni talab etadi. Ayniqsa, o‘zbek adabiyotining taniqli namoyandasi O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asari xalq hayoti, urf-odatlari va milliy mentalitetni yorqin aks ettiruvchi asarlardan biri hisoblanadi. Ushbu asarning turk tiliga Xayrulla Hamidov tomonidan amalga oshirilgan tarjimasi milliy xarakterni tarjimada berish masalalarini o‘rganish uchun muhim ilmiy material sifatida xizmat qiladi.

Mazkur maqolada badiiy asarda milliy xarakterning ifodalanish xususiyatlari hamda uni tarjima jarayonida saqlash usullari tahlil qilinadi. Tadqiqotda “Dunyoning ishlari” asari va uning turkcha tarjimasi misolida milliy xos so‘zlar, frazeologik birliklar va boshqa lingvomadaniy elementlarning tarjimada berilish xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Natijada badiiy tarjimada

milliy koloritni saqlashga xizmat qiluvchi asosiy usullar va tarjimon mahoratining ahamiyati yoritiladi.

Asosiy qism: Badiiy asarda milliy xarakter muallif yaratgan obrazlar, voqealar tizimi hamda til vositalari orqali namoyon bo‘ladi. Har bir xalqning turmush tarzi, urf-odatlari, milliy qadriyatlari va dunyoqarashi badiiy matnda til birliklari orqali ifodalanadi. Shu sababli badiiy tarjima jarayonida milliy xarakterni saqlash muhim masalalardan biri hisoblanadi. Tarjimashunoslik nazariyasida milliy koloritni ifodalovchi birliklar sifatida realiyalar, frazeologik birliklar, maqol va matallar hamda xalqona iboralar alohida ahamiyat kasb etishi ta’kidlanadi. Bunday birliklar asarning milliy ruhini belgilab beruvchi asosiy omillardan biri bo‘lib, ularni tarjimada to‘g‘ri va adekvat tarzda berish tarjimon mahoratiga bog‘liqdir.

O‘tkir Hoshimovning *“Dunyoning ishlari”* asari o‘zbek xalqining hayoti, urf-odatlari va milliy mentalitetini yorqin aks ettiruvchi badiiy asarlardan biridir. Asarda ona siymosi, oila qadriyatlari, qo‘ni-qo‘shnichilik munosabatlari hamda xalqona turmush tarziga xos ko‘plab milliy elementlar tasvirlangan. Ushbu asarning turk tiliga Xayrulla Hamidov tomonidan amalga oshirilgan tarjimasida milliy xarakterni saqlash masalasi alohida e’tiborga loyiqdir. Tarjima jarayonida milliy xos so‘zlar, xalqona iboralar va frazeologik birliklarni adekvat tarzda berish orqali asarning milliy koloritini saqlashga harakat qilingan.

Masalan, asarda o‘zbek xalqining milliy hayotiga xos bo‘lgan *“mahalla”* tushunchasi muhim o‘rin tutadi. Bu so‘z o‘zbek jamiyatining ijtimoiy hayotini ifodalovchi milliy realiya hisoblanadi. Turk tilida ushbu birlik ko‘pincha *“mahalle”* shaklida beriladi. Bu tarjima usuli transliteratsiya orqali amalga oshirilgan bo‘lib, asl milliy tushunchani saqlab qolishga xizmat qiladi. Natijada o‘quvchi matnda ifodalangan milliy muhitni yaxshiroq tasavvur qilish imkoniga ega bo‘ladi. Asarda uchraydigan *“dasturxon yozmoq”* kabi iboralar ham milliy mentalitetni aks ettiruvchi birliklar sirasiga kiradi. O‘zbek tilida bu ibora mehmondo‘stlik, hurmat va oilaviy qadriyatlar bilan bog‘liq madaniy tushunchani anglatadi. Turk tilida esa u ko‘pincha “sofra kurmak” tarzida tarjima qilinadi. Mazkur tarjima muqobil frazeologik birlik orqali berilgan bo‘lib, asl ma’no va madaniy kontekstni saqlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, asarda xalqona iboralar va maqollar ham keng qo‘llangan. Masalan, o‘zbek tilidagi *“Ona bor uyda baraka bor”* mazmunidagi ifodalar turk tiliga *“Annenin olduğu yerde bereket vardır”* kabi tarzda tarjima qilinishi mumkin. Bunda tarjimon mazmuniy ekvivalentlikni saqlash orqali iboraning ma’no va ruhini yetkazishga harakat qiladi. Bu esa badiiy tarjimada muqobil ifoda vositalaridan foydalanish milliy xarakterni saqlashda muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi. *“Dunyoning ishlari”* asari va uning turkcha tarjimasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, badiiy tarjimada milliy xarakterni saqlash realiyalar, frazeologik birliklar va madaniy elementlarni adekvat tarzda tarjima qilish orqali amalga oshiriladi. Tarjimon bu jarayonda nafaqat til birliklarini, balki ularning ortida turgan madaniy va ijtimoiy kontekstni ham hisobga olishi zarur. Aynan shu omil badiiy tarjimada milliy koloritni saqlashning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

Tahlillar qismi: Badiiy tarjimada milliy xarakterni saqlash masalasi, avvalo, asarda qo‘llanilgan lingvomadaniy birliklarning qanday tarjima qilinganini tahlil qilish orqali aniqlanadi. O‘tkir Hoshimovning *“Dunyoning ishlari”* asari o‘zbek xalqining turmush tarzi, urf-odatlari va milliy mentalitetini yorqin ifodalovchi badiiy asarlardan biri bo‘lib, unda milliy xarakterni aks ettiruvchi ko‘plab til birliklari uchraydi. Asarning turk tiliga Xayrulla Hamidov tomonidan amalga oshirilgan tarjimasida ushbu birliklarning berilish usullarini tahlil qilish milliy koloritning qay darajada saqlanganini ko‘rsatib beradi.

Frazeologik birliklar ham milliy xarakterni ifodalovchi muhim vositalardan biridir. Masalan, asarda ona haqida aytilgan iliq ifodalar, xalqona iboralar va hissiy tasvirlar keng uchraydi. Bunday birliklarni tarjima qilish jarayonida tarjimon ko‘pincha muqobil frazeologik birliklardan foydalanadi. Masalan, o‘zbek tilidagi *“ko‘ngli tog‘dek ko‘tarildi”* kabi ifodalar turk tiliga *“çok sevindi”* yoki *“içi rahatladı”* kabi ma’no jihatdan yaqin iboralar bilan beriladi. Bu usul orqali tarjimon iboraning umumiy mazmunini saqlab qolishga harakat qiladi, biroq ba’zi hollarda obrazlilik darajasi biroz kamayishi mumkin. Asarda “ona” - obraziga oid tasvirlar milliy mentalitetni ifodalovchi muhim unsurlardan biridir. O‘zbek adabiyotida ona obrazi mehr-shafqat, sabr-toqat va fidoyilik timsoli sifatida tasvirlanadi. Turk tilidagi tarjimada ham ushbu obrazning hissiy va badiiy ifodasi asosan saqlab qolingan. Bu esa tarjimonning matnning semantik va stilistik xususiyatlarini hisobga olgan holda ish olib borganini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, “Dunyoning ishlari” asari va uning turkcha tarjimasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, badiiy tarjimada milliy xarakterni saqlash uchun realiyalarni asl shaklda berish, muqobil leksik va frazeologik birliklardan foydalanish hamda madaniy kontekstni hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Ushbu usullar orqali asarning milliy ruhi va badiiy-estetik qiymatini imkon qadar saqlab qolish mumkin.

Xulosa qismi: Mazkur tadqiqotda badiiy asarda milliy xarakterning ifodalanishi va uni tarjima jarayonida saqlash masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot davomida badiiy matn tarjimasida milliy koloritni saqlash muhim vazifalardan biri ekanligi aniqlandi. Chunki har bir badiiy asar o‘zida muallif yashagan jamiyatning turmush tarzi, urf-odatlari, madaniy qadriyatlari va xalq mentalitetini mujassamlashtiradi. Shu sababli badiiy tarjimada faqat matn mazmunini emas, balki undagi milliy ruh va madaniy xususiyatlarni ham adekvat tarzda yetkazish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot jarayonida O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asari hamda uning Xayrulla Hamidov tomonidan turk tiliga amalga oshirilgan tarjimasi asosida milliy xarakterni ifodalovchi til birliklari tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, asarda uchraydigan milliy xos so‘zlar, frazeologik birliklar, maqol va matallar hamda xalqona iboralar milliy koloritni ifodalovchi muhim vositalar hisoblanadi. Ushbu birliklar tarjima jarayonida turli usullar — transliteratsiya, muqobil leksik birliklardan foydalanish hamda izohli tarjima orqali berilgan. Tadqiqot natijalari badiiy tarjimada milliy xarakterni saqlash tarjimonning lingvistik bilimlari bilan bir qatorda, ikki xalq madaniyati va mentalitetini chuqur bilishiga ham bog‘liq ekanligini ko‘rsatdi. Tarjimon milliy xos elementlarni to‘g‘ri talqin qilgan taqdirdagina asarning badiiy-estetik qiymati va milliy ruhi boshqa til o‘quvchisiga to‘liq yetkazilishi mumkin.

Umuman olganda, olib borilgan tadqiqot natijasida badiiy tarjimada milliy xarakterni saqlash uchun realiyalarni asl shaklda berish, muqobil frazeologik birliklardan foydalanish hamda madaniy kontekstni hisobga olish muhim omillar ekanligi aniqlandi. Mazkur tadqiqot natijalari turkcha–o‘zbekcha badiiy tarjimalarni o‘rganishda hamda badiiy tarjima amaliyotini takomillashtirishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hoshimov O‘. Dunyoning ishlari. – Toshkent: Sharq, 2018. – 256 b.
2. Hamidov X. Dunyoning ishlari (turk tiliga tarjima). – Istanbul: Akademik nashriyot, 2020. – 240 b.
3. Hamidov, Khayrulla Khudoyorovich. "Regarding the transference of metaphors in uzbek novels in Turkish translations." *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH* 10.4 (2021): 200-205.

4. Хайрулла Хамидов. Проблема выбора слов в художественном переводе (на примере турецкого перевода романа «Мировые дела») // Восточный факел. 2020/6/25, ст.117-126
5. Hamidov, Xayrulla. "Turk tili frazeologiyasi va o ‘zbekcha-turkcha tarjima masalalari." *Monografiya), Publication date* 1 (2024): 232.
6. Abdullayeva, Markhabo Rakhmonkulovna. "FORMATION OF ALTERNATIVE VARIANTS IN THE PROCESS OF ARTISTIC TRANSLATION (ON THE EXAMPLE OF A WORK OF “SUCH IS LIFE”).(2025)." *International Journal of Artificial Intelligence* 5.04: 1287-1291.